

University of Groningen

Wat is eigenlijk een drogreden?

Krabbe, Erik C. W.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Krabbe, E. C. W. (1997). *Wat is eigenlijk een drogreden?: Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de Wijsgerige Argumentatietheorie vanwege de Stichting Groninger Universiteitsfonds bij de Faculteit der Wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit Groningen op 1 oktober 1996*. Universiteitsdrukkerij Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

University of Groningen

Wat is eigenlijk een drogreden?

Krabbe, Erik C.W.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Krabbe, E. C. W. (1997). *Wat is eigenlijk een drogreden?*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

WAT IS EIGENLIJK EEN DROGREDEEN?

© 1997, E.C.W. Krabbe
ISBN 90 367 0731 5

WAT IS EIGENLIJK EEN DROGREDE?

Rede

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
bijzonder hoogleraar in de Wijsgerige Argumentatietheorie
vanwege de Stichting Groninger Universiteitsfonds bij
de Faculteit der Wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit
Groningen
op 1 oktober 1996

door

Erik C.W. Krabbe

*Mijnheer de Rector Magnificus,
Dames en Heren,*

De vraag die ik in deze rede wil behandelen kan eenvoudig worden geformuleerd: *wat is eigenlijk een drogreden?*

Drogredenen hebben voor velen een bijzondere fascinatie: want wat is er aardiger dan allerlei argumentaties die je toch al niet vertrouwd aan de kaak te stellen. Neem nu bijvoorbeeld de Franse president Chirac. Als Chirac de kernproeven op Mururoa verdedigt, brengt hij naar voren dat één van de landen die bezwaar maken, namelijk Australië, zelf uranium verkoopt; voorts, dat deze landen alleen maar willen dat de Fransen vertrekken en het Stille-Oceaan gebied aan hen overlaten; en ook nog dat het levenspeil in Frans Polynesië in het algemeen het levenspeil in die landen overtreft.¹ Voor een tegenstander van die proeven doet zich nu de prachtige gelegenheid voor de kreet *ad hominem* (dat wil zoveel zeggen als: dit is een onzakelijke persoonlijke aanval) hierop los te laten. En als Chirac roept dat Frankrijk er geen moeite mee heeft zo nodig elders uranium te kopen, kan daar de kreet *ad baculum* (dat wil zoveel zeggen als: dreigementen zijn geen argumenten) aan worden toegevoegd.²

Of neem de gekke-koeienziekte. Is deze ziekte overdraagbaar op mensen? Het gebrek aan bewijs en tegenbewijs is een voedingsbodem voor het *argumentum ad ignorantiam*: jij kunt niet bewijzen dat je gelijk hebt, dus heb ik gelijk. Het Verenigd Koninkrijk en de Europese Unie kunnen elkaar over en weer van deze drogredenen beschuldigen.³

Of neem een gerechtelijke uitspraak dat een bepaalde vreemdeling, meneer X, die niet over de juiste papieren beschikt, niet in het land hoeft te worden toegelaten, gegeven de algemene regel:

*Iedere vreemdeling die over de juiste papieren beschikt
moet worden toegelaten.*

De uitspraak dat meneer X, die niet over de juiste papieren beschikt, en dus niet aan de in de regel genoemde voorwaarde voldoet, niet hoeft te worden toegelaten, berust op een zogenaamde *a contrario*-redenering.⁴ Maar wie die uitspraak niet bevalt, en meneer X toch wil toelaten, ziet hier al gauw een kans de rechter van een *consequentdrogreden* te beschuldigen (dat is: het verwarren van noodzakelijke en voldoende voorwaarden). De regel zegt immers alleen dat de juiste

papieren een voldoende voorwaarde voor toelating vormen, niet dat dat ook een noodzakelijke voorwaarde is. Met andere woorden de regel sluit niet uit dat vreemdelingen zonder papieren om de een of andere reden toch moeten worden toegelaten. En zo kunnen op goedkope wijze alle *a contrario*-redeneringen, zelfs die van de Hoge Raad, aan de kaak worden gesteld.

Zo blijkt dat een geringe bekendheid met drogredenen al middelen verschaft waarmee je redeneringen met onjuiste of ongewenste conclusies van tafel kunt vegen. Veel minder aanleiding ziet men doorgaans de eigen redeneringen op drogredenen te onderzoeken, en dat lijkt ook helemaal niet zo nodig te zijn omdat, zoals ieder voor zich weet, de eigen redeneringen doorgaans een juiste en gewenste conclusie hebben. Enige bezorgdheid dat men zelf zich aan een "denkfout" bezondigt, is er soms wel. En ook dat maakt deel uit van de fascinatie voor het onderwerp. Zoals bij een griezelfilm, wordt het spannender wanneer je je voorstelt dat het monster (*non sequitur* of *secundum quid*) het scherm zou kunnen verlaten en plotseling achter je eigen leunstoel zou kunnen staan.

De fascinatie met het onderwerp bestaat ook bij de onderzoekers. "The Blaze of her Splendors" noemde Ralph Johnson zijn artikel over het revitaliseren van de drogredentheorie.⁵ Toch is de drogredentheorie niet altijd een bloeiend onderzoeksgebied geweest. Charles Hamblin in zijn boek *Fallacies*, uit 1970, velt een hard oordeel over de manier waarop eigentijdse leerboeken in de logica de drogredenen behandelen, de zogenaamde *Standard Treatment*. Hij schrijft:

*En wat we meestal aantreffen is, zo zal men denk ik moeten toegeven, een behandeling zo verworden, versleten en dogmatisch als maar voorstelbaar is - ongelooflijk aan traditie gebonden, nochtans gebrekkig, zowel in logisch opzicht als wat betreft historisch inzicht, en vrijwel geheel zonder verband met enig ander onderdeel van de moderne Logica.*⁶

Hamblin beperkt zich in zijn boek niet tot kritiek, hij probeert er ook iets aan te doen. Na een historisch overzicht komt hij met belangrijke eigen bijdragen aan verdergaande theorievorming op het gebied van drogredenen. Daarbij legt hij de nadruk op het belang van de discussiecontext en van dialoogregels. Onder de naam *formal dialectic* introduceert hij een aantal formele modellen voor discus-

sie. Hamblin's boek vormt in de twintigste-eeuwse drogredentheorie het grote keerpunt dat aanleiding heeft gegeven tot een hernieuwde belangstelling en tot voortgezet onderzoek.⁷

Uit dit voortgezet onderzoek is gebleken dat drogredenen niet alleen bedrieglijk zijn voor de argeloze gespreksdeelnemer die zich door een schoonschijnende redenering dreigt te laten inpakken, maar dat zij ook valstrikken vormen voor de argeloze onderzoeker (aldus Woods in 1990).⁸ Steeds weer blijkt dat een zorgvuldige analyse niet mogelijk is zonder in te gaan op allerlei netelige filosofische kwesties. Het ene sleept het andere achter zich aan. De drogredenspecialist blijkt steeds, dat wil zeggen bij iedere drogreden afzonderlijk, een leek. *Ad hominem* is misschien beter te behandelen door een retoricus, *ad ignorantiam* door een epistemoloog, en zelfs consequentdrogredenen geven vaak aanleiding tot andere dan zuiver logische beschouwingen. De vraag rijst dan in hoeverre een algemene drogredentheorie nog mogelijk of zelfs maar wenselijk is.

Een complicatie die sinds Hamblin steeds naar voren komt, is de contextafhankelijkheid van de drogredelijkheid.⁹ Er kon, zo bleek, niet worden geabstraheerd van de context van de discussie of het betoog waarin de al dan niet vermeende drogreden zich voordoet. Met het verlaten van de *Standard Treatment* verdwijnt dan ook de mogelijkheid om snel en triomfantelijk uit te roepen: "Aha! Dat is een *ad hominem*, meneer de president!" of "Europese Commissie, foei! Dat is een *ad ignorantiam*!" of "Hoge Raad, neem terug die consequentdrogreden!"

Om u enig idee te geven van de complicaties bij het aanwijzen van drogredenen, zal ik de eerder vermelde consequentdrogreden als voorbeeld nemen. Bij Aristoteles al vinden we deze drogreden beschreven.¹⁰ Dit is een van zijn voorbeelden:

Honing is geel. Dit (een hoeveelheid gal) is geel. Dus dit is honing.

Maar ook al is alle honing geel, dan nog hoeft niet alles wat geel is honing te zijn. Een ander voorbeeld van Aristoteles:

Echtbrekers zijn fraai uitgedost en zwerven 's nachts rond. Deze man is fraai uitgedost en zwerft 's nachts rond. Dus deze man is een echtbreker.

Maar misschien kwam hij uit het theater en is op weg naar huis.¹¹

Een eigentijds voorbeeld, waar Esther Stiekema me op gewezen heeft, vinden we bij de cognitiefilosof Jerry Fodor. In het eerste hoofdstuk van zijn boek *Psychosemantics* verdedigt Fodor het belang van de alledaagse psychologie. Onder alledaagse psychologie wordt hier verstaan: onze gewone manier elkaars gedrag te verklaren in termen van interne psychische toestanden, zoals wensen en opvattingen. Bijvoorbeeld: waarom loopt Jan naar de kiosk? Omdat hij de krant wil lezen (wens) en denkt dat de krant in de kiosk verkrijgbaar is (opvatting). Volgens Fodor is de alledaagse psychologie een diepe theorie, waarmee hij bedoelt: een theorie met krachtige causale wetten. Hij argumenteert daarvoor, onder meer, als volgt. Alle diepe theorieën (theorieën met krachtige causale wetten dus) maken gebruik van oorzaken die niet direct waarneembaar zijn, zoals kleine deeltjes of elektromagnetische velden. De alledaagse psychologie, nu, maakt inderdaad gebruik van niet direct waarneembare oorzaken. Immers, we kunnen ook Jans wensen en opvattingen niet direct waarnemen. Daarom is de alledaagse psychologie een diepe theorie. Hij zegt het zo:

Het is een diepe feitelijke waarheid over de wereld dat de krachtigste causale wetten gelden voor onwaarneembare oorzaken. Zulke feiten sturen de wetenschap (en dat is maar goed ook!). Het geldt dan ook als een toets voor de diepte van een theorie dat veel van haar wetten over wisselwerkingen tussen onwaarneembare entiteiten gaan.[...] De alledaagse psychologie [...] slaagt voor de toets.¹²

Op het eerste gezicht bestaan al deze voorbeelden uit duidelijke verwisselingen of omwisselingen van voldoende en noodzakelijke voorwaarden. Ook Aristoteles' uitleg komt daar op neer. Maar aan de andere kant schijnen veel verstandige mensen toch werkelijk zo te redeneren. Aristoteles zegt dat in de retorica de argumentaties die op *aanwijzingen* berusten tot deze categorie gerekend moeten worden. Het zojuist aangehaalde geval van de echtbreker is daarvan een voorbeeld. Dit geeft te denken: het is toch welraar dat feestelijk uitgedost 's nachts rondzwerven! Misschien zit er toch wat in die redenering. Het honingvoorbeeld (honing is geel; dit is geel; dus dit is honing) lijkt daarentegen niet te redden, maar in sommige andere gevallen lijkt het toch weer niet zo onredelijk op grond van aanwijzingen tot een (voorzichtige) conclusie te komen. Misschien is er niet

zozeer sprake van een drogreden als van een zwakke, en in sommige gevallen te zwakke, argumentatie.

Een ander voorbeeld: als we ergens berensporen zien, mogen we dit toch wel opvatten als een aanwijzing dat er een beer langs is gekomen. De volgende redenering stuit niet gauw op bezwaren:

Beren laten dit soort sporen achter. Hier heb je dit soort sporen. Dus er is hier (waarschijnlijk) een beer langsgekomen.

Veel consequentdrogredenen blijken dus eerder gevallen van *abductie* te zijn (dat is: argumentatie gericht op het vinden van de best mogelijke verklaring); alleen indien je ze streng deductief opvat zijn het drogredenen.¹³ Ook de *a contrario*-redeneringen in het recht (zoals het geval van de vreemdeling, meneer X) laten zich niet zonder meer in de hoek van de drogredenen duwen. Er bestaan in vele gevallen (meer complexe) reconstructies van zulke redeneringen die laten zien dat ze niet drogredelijk hoeven te zijn. Zie bijvoorbeeld in het laatste nummer van het tijdschrift *Taalbeheersing* het artikel van Henrike Jansen, die onder andere het geval van meneer X behandelt.¹⁴

De drogredentheoreticus die de consequentdrogreden wil behandelen wordt dus gedwongen zich met de redelijkheid of onredelijkheid van abducties (en van *a contrario*-redeneringen) in bepaalde gebruikscontexten bezig te houden en kan zich niet langer eenvoudig beroepen op de ongeldigheid van de logische vorm van deze redeneringen. De door Woods beschreven valstrik houdt in dat nu uitgebreide probleemgebieden van filosofie en wetenschap (de theorie van het verklaren, de theorie van het taalgebruik, de theorie van de rechtspraak) alles te maken blijken te hebben met wat eerst een eenvoudig beschrijfbaar logische fout leek.

Zeer gewaardeerde toehoorders,

Nu de zaak zich zo gecompliceerd voordoet, rijst de vraag of we niet te vlot van stapel gelopen zijn en niet eerst hadden moeten vastleggen wat nu precies onder een drogreden dient te worden verstaan. Ik herhaal de vraag van het begin: *wat is eigenlijk een drogreden?* Natuurlijk kennen we het woord wel en weten ook wel ongeveer wat ermee bedoeld wordt, maar thans ontstaat behoefte aan een nadere begripsbepaling. In de literatuur is aan definities geen gebrek. Ik zal me tot twee definities beperken, te beginnen met de traditionele

definitie. De traditionele definitie luidt:

*Een drogreden (of drogredenering) is een redenering die geldig lijkt, maar niet geldig is.*¹⁵

Hamblin en anderen hebben gewezen op de moeilijkheden waar deze definitie direct toe leidt, met name als de termen "redenering" en "geldig" hier worden verstaan zoals in de logica gebruikelijk. (In het kort: het is gebruikelijk te zeggen dat een redenering bestaat uit uitspraken: premissen en conclusie; en dat zij geldig is als het onmogelijk is dat de premissen alle waar zijn en de conclusie tegelijk onwaar.) Wat er aan de hand is, is dit: veel van het traditionele voorbeeldmateriaal voldoet niet aan de traditionele omschrijving. Cirkelredeneringen, bijvoorbeeld, zijn geldig, niet ongeldig. Immers, als de conclusie zoals bij een cirkelredenering identiek of gelijkwaardig is met een van de premissen, dan is het uitgesloten dat de premissen alle waar zijn en de conclusie tegelijk onwaar.¹⁶

Is er een betere definitie? Om daar zicht op te krijgen moeten we eerst duidelijkheid hebben over de criteria waaraan zo'n definitie moet beantwoorden, wil zij in de argumentatietheorie bruikbaar zijn. Ik stel er drie voor:

1. *De definitie moet in redelijke mate overeenstemmen met althans een gedeelte van het gangbare gebruik van de term "drogreden".*¹⁷

2. *De definitie moet recht doen aan de overgeleverde paradigmatische gevallen.* Zojust zagen we dat de traditionele definitie dat niet (of niet meer) doet.¹⁸

3. *De definitie moet bevorderlijk zijn voor verder onderzoek.*¹⁹

Maar met deze derde eis wordt meteen al duidelijk dat we niet kunnen verwachten dat er één definitie uit de bus komt die alles dekt. Onderzoek, ook drogredenonderzoek, speelt zich immers af in een bepaald theoretisch kader, en wat in het ene kader een bruikbare definitie is, hoeft dat in het andere nog niet te zijn. Laat ik concreter worden. De Amsterdamse pragma-dialectici definiëren drogredenen als overtredingen van discussieregels. Kort geformuleerd, en dit is de tweede definitie:

Een drogreden is een overtreding van een discussieregel welke deel uitmaakt van een systeem van regels voor het voeren van

*kritische discussies, dat wil zeggen discussies die beogen een verschil van mening op te lossen.*²⁰

Omdat de discussieregels dienen om oplossingen van geschillen mogelijk te maken en te bevorderen, houdt deze definitie in dat drogredenen discussiezetten zijn waardoor de oplossing van een geschil wordt verhinderd of bemoeilijkt. De aan het begin aangehaalde uitspraken van Chirac, bijvoorbeeld, gelden volgens deze definitie als drogredenen omdat ze niets tot de oplossing van het geschil (over het al dan niet gerechtvaardigd zijn van de proeven op Mururoa) bijdragen, maar integendeel het vinden van een oplossing bemoeilijken.

De pragma-dialectische definitie kent voor- en tegenstanders.²¹ Soms lopen de gemoederen hoog op. Een paar jaar geleden op een congres kondigde ik aan in mijn lezing van deze definitie te willen uitgaan. Deze "bekering" werd, tot mijn verbazing, met applaus begroet door de voorstanders. Ongetwijfeld werd daardoor het knarsetanden van de tegenstanders overstemd. Maar waarom de zaak zo op de spits gedreven? Waarom zou er naast een definitie die voor een bepaald type onderzoek bevorderlijk is, geen plaats zijn voor andere definities die tot andersoortig onderzoek leiden?

De pragma-dialectische opvatting van drogredenen is gebonden aan een dialectische invalshoek. Bij het woord "dialectisch" moet u niet aan Fichte of Marx denken, maar aan "dialectiek" in de betekenis van discussietheorie. Een argumentatietheorie is dialectisch als zij ervan uitgaat dat de context van kritische discussie ter oplossing van geschillen de primaire omgeving is waarin argumentatie zich voordoet en dat betogende teksten het best kunnen worden gezien als een soort ingeblikte discussies. In een betogende tekst is een geschil tussen schrijver en lezers voorondersteld. De schrijver verdedigt zijn standpunt tegen veronderstelde kritiek van de lezer, kritiek die hij moet anticiperen en vervolgens ontzenuwen. De schrijver moet in een betogende tekst als het ware twee discussierollen spelen: zijn eigen rol als verdediger van een bepaald standpunt en die van de kritische lezer. Iedere betogende tekst moet volgens de dialectische argumentatietheorie uiteindelijk gereconstrueerd worden als een discussie. Drogredenen in die gereconstrueerde discussie zijn dan drogredenen in de tekst.

Het is, mijns inziens, niet evident dat deze aanpak voor alle soorten drogredenen geslaagd is. Is iedere drogreden in een tekst wel terug te voeren op de discussie die aan die tekst ten grondslag ligt?

Komen er bij het inblikken van die discussie geen drogredenen bij? Een voorbeeld: het geven van onvoldoende argumenten om een bepaalde conclusie te rechtvaardigen wordt veelal als een drogreden aangemerkt. Bijvoorbeeld als overhaaste generalisatie. Voor een betogende tekst klinkt dat aannemelijk, maar in het kader van een discussie valt zo iets moeilijk een drogreden te noemen: de tegenpartij kan, als zij de argumentatie onvoldoende vindt, immers altijd om meer argumenten vragen. Onvoldoende argumentatie lijkt daarom een drogreden te zijn die niet makkelijk onder de pragma-dialectische definitie is te brengen. Het is een drogreden die pas ontstaat bij het vastleggen, het inblikken, van de discussie in een betogende tekst. (Al is er binnen de pragma-dialectische theorie wel een mouw aan te passen.)²² Wat ik hiermee aannemelijk wil maken is dat het nuttig kan zijn bij het ene soort onderzoek (onderzoek naar drogredenen in discussies) de ene soort opvatting over drogredenen te hanteren (in casu: de pragma-dialectische) en bij een ander soort onderzoek (onderzoek naar drogredenen in betogende teksten) een andere. In deze rede zal ik het overigens verder alleen hebben over drogredenen in discussies.

Bekijken we nogmaals de eerder aangehaalde pragma-dialectische opvatting over drogredenen:

Een drogreden is een overtreding van een discussieregel welke deel uitmaakt van een systeem van regels voor het voeren van kritische discussies.

Zoals u ziet is dit eerder een definitieschema dan een definitie. Want wat zijn de discussieregels? Daar zijn zeer verschillende antwoorden op mogelijk. Je kunt zeggen: ieder systeem van discussieregels genereert zijn eigen drogredenbegrip. In het licht van het derde criterium (bevordering van het onderzoek) zie ik dit als een voordeel. De definitie stimuleert, juist door haar schematisch karakter, het onderzoek naar diverse vormen van discussie, naar uiteenlopende normen en regels. Eén soort onderzoek gaat bijvoorbeeld uit van de befaamde tien regels voor kritische discussie (ik zal ze hier niet citeren) die de pragma-dialectici zelf hanteren, ander onderzoek kan uitgaan van andere regels.²³ Bovendien zegt de pragma-dialectische definitie niet dat je eerst de regels moet hebben om daaruit de drogredenen af te leiden. Je kunt ook omgekeerd te werk gaan en naar regels zoeken die bepaalde zetten, die je zou willen uitsluiten, ook daadwerkelijk

uitsluiten. De pragma-dialectische definitie heeft dus veel aantrekkelijke kanten, wat niet wil zeggen dat daarmee de vraag wat een drogreden is, definitief is beantwoord.

Toch zult u vandaag van mij geen andere definitie voorgeschoteld krijgen. In plaats van de vraag "wat is eigenlijk een drogreden?" door middel van een definitievoorstel te beantwoorden, stel ik een heroriëntatie van de vraagstelling voor. Bij deze heroriëntatie, die ik de *immanent dialectische* zal noemen, wordt het idee losgelaten dat iedere gegeven discussiezet altijd al dan niet een drogreden is, bijvoorbeeld omdat er al dan niet een discussieregel wordt overtreden, iets dat door een voldoende ter zake kundige buitenstaander objectief zou kunnen worden aangetoond. Wanneer een zet als drogreden wordt aangemerkt, is dat niet in *alle* gevallen een vaststelling van de analyticus, een vaststelling van buiten af, maar menigmaal juist een resultaat dat in de discussie zelf wordt verkregen, een resultaat van binnen uit. Dit uitgangspunt leidt tot een nieuwe reeks vragen: hoe verloopt een dialoog waarin één van de discussiepartners een drogreden bij de andere discussiepartner meent te kunnen aanwijzen? Wat zijn de kritische middelen waarmee de door een drogreden belaagde partij zich te weer kan stellen? Hoe kan de van een drogreden beschuldigde partij zich tegen zo een aanklacht verdedigen? Via welke stappen wordt in zo een dialoog een conclusie bereikt? Kortom, *hoe kunnen de discussiepartners zelf in hun gesprek ertoe komen een bepaalde zet als drogredelijk te kenmerken*, waarna die zet, zo neem ik aan, door wie zulks aangaat moet worden ingetrokken.

Het verloop van zulke discussies, waarin de drogredelijkheid van een discussiezet binnen de discussie zelf ter discussie staat, kan worden weergegeven in dialoogprofielen: boomvormige, vertakkende structuren die een overzicht geven van de reactiemogelijkheden voor beide partijen. Iedere tak geeft daarbij een mogelijk verloop van de discussie weer. Iedere vertakking correspondeert met een keuzemoment voor één van de discussiepartners.²⁴

Bekijken we nog eens Fodors redenering over de alledaagse psychologie, enigszins vereenvoudigd weergegeven:

Iedere diepe theorie gaat over onwaarneembare oorzaken. De wetten van de alledaagse psychologie gaan over onwaarneembare oorzaken. Dus de alledaagse psychologie is een diepe theorie.

Stel u voor dat we met Fodor een kritische discussie voeren over de status van de alledaagse psychologie. Kunnen we die discussie dan zo voeren dat Fodor inziet dat dit een consequentdrogreden is, en dat hij de gegeven argumentatie moet intrekken? Wel, de discussie *kan* zo verlopen dat dit het resultaat is, maar zij *hoeft* niet zo te verlopen.

Als Fodor toegeeft dat hij een formeel geldige gevolgtrekking wilde maken en hij geeft toe dat de beste logische analyse van zijn gevolgtrekking de volgende vorm oplevert:

alle P's zijn Q's; dit is een Q; dus dit is een P

dan zal het ons weinig moeite kosten om de logische ongeldigheid van dat schema aan te tonen en is de zaak rond: Fodor heeft een consequentdrogreden begaan. Maar dat hij die drogreden heeft begaan, is volgens de immanent dialectische aanpak niet iets dat al vast lag toen hij de gevolgtrekking in kwestie aan ons voorschotelde, maar is het resultaat van het verdere verloop van de discussie.

Een andere uitkomst is dat Fodor weliswaar niet de consequentdrogreden maar toch een ongeldigheidsdrogreden van de een of andere soort blijkt te hebben begaan: een *non sequitur*. Dit is het geval als Fodor ons gelijk wil geven wanneer we hem voorhouden dat je met zo een redenering als de zijne ook kunt aantonen dat mythologische verklaringen, die immers over onwaarneembare oorzaken als goden en demonen gaan, diepe theorieën vormen. Deze logische analogie kan hem er wellicht toe brengen de argumentatie in te trekken als zijnde een *non sequitur*. Er is dan een heel andere tak in het dialoogprofiel gevolgd, een tak waarbij de bepaling van de logische vorm van de redenering achterwege blijft.

Weer een andere tak, maar één die tot hetzelfde resultaat leidt, is die waarbij een tegenvoorbeeld wordt gegeven, niet tegen de logische redeneervorm, maar tegen de redenering zelf: stel je eens voor dat we maar over twee theorieën zouden beschikken: kwantummechanica en een alledaagse psychologie gebaseerd op gebeurtenissen in een ander universum welke met een orakelboek te achterhalen zijn (zo goed en zo kwaad als dat gaat). Stel deze alledaagse psychologie zit er vaak naast en biedt geen goede verklaringen. De kwantummechanica doet het echter nog steeds goed. In deze situatie zouden de premissen van Fodors redenering waar zijn en de conclusie onwaar: alle diepe theorieën (dat is dan alleen de kwantum-

mechanica) gaan over onwaarneembare oorzaken, de alledaagse psychologie gaat ook over onwaarneembare oorzaken, maar de alledaagse psychologie is in dat geval geen diepe theorie. Kortom de conclusie volgt niet uit de premissen: *non sequitur*; exit Fodor (als hij het tenminste toegeeft).

Dit zijn dan drie takken van het dialoogprofiel waarvan de uitkomst is dat er inderdaad sprake was van een drogreden en dat een argumentatie moet worden teruggenomen. Maar er zijn veel meer mogelijkheden. Zo kan Fodor bijvoorbeeld bezwaar maken tegen de hier gegeven eenvoudige weergave: er is, zo zou hij kunnen aanvoeren, een tussenconclusie overgeslagen. Een uitgebreidere, maar nog steeds vereenvoudigde, weergave luidt:

Iedere diepe theorie gaat over onwaarneembare oorzaken. Derhalve geldt aanwezigheid van wetten die over onwaarneembare oorzaken gaan als toets voor het diep zijn van een theorie. Nu gaan de wetten van de alledaagse psychologie over onwaarneembare oorzaken. Dus de alledaagse psychologie is een diepe theorie.

Maar nu kunnen we in onze discussie met Fodor een weg inslaan die beantwoordt aan de immanent dialectische behandeling van een ander soort drogreden, een ambiguïteitsdrogreden, en wel een *aequivocatio*. Onder het triomfantelijk uitroepen van *distinguo!* (ik maak een onderscheid) wijzen we Fodor op een dubbelzinnigheid in het gebruik van het woord "toets". Is die toets verbonden met een noodzakelijke of met een voldoende voorwaarde? Bekijk de eerste stap in het betoog:

Iedere diepe theorie gaat over onwaarneembare oorzaken. Derhalve geldt aanwezigheid van wetten die over onwaarneembare oorzaken gaan als toets voor het diep zijn van een theorie.

Wil deze eerste stap kloppen, dan kan slagen voor de toets slechts een noodzakelijke voorwaarde voor het diep zijn van een theorie inhouden. Voor de tweede redeneerstap is echter nodig dat het om een voldoende voorwaarde gaat, anders volgt uit het slagen van de alledaagse psychologie voor de toets niet dat de alledaagse psychologie een diepe theorie is. Wat Fodor ook kiest, in beide gevallen staan

daarna voor ons discussiewegen open, zoals hiervoor beschreven, die leiden tot het gemeenschappelijk vaststellen van een drogreden.

Is er geen betere verdediging voor Fodor in het dialoogprofiel? Wel hij zou kunnen beweren dat we zijn majorpremissen verkeerd interpreteren; deze zou gelezen moeten worden als een gelijkwaardigheid:

Diepe theorieën, en alleen deze, gaan over onwaarneembare oorzaken.

Nadat Fodor een kleine boete heeft betaald vanwege onduidelijk taalgebruik (volgens de pragma-dialectische taalgebruiksregel een drogreden), gaan we met deze lezing akkoord. Om vervolgens de aldus versterkte premisse aan te vallen. Het verdere verloop van de discussie hangt uiteraard van Fodors verdediging van die premisse af. Ik kan nog wel een tijd zo doorgaan, en Fodor alle hoeken van het dialoogprofiel laten zien, maar zal me beperken tot nog één, tamelijk plausibele mogelijkheid voor Fodor. Hij kan erop wijzen dat hij de onwaarneembaarheidstoets niet op zichzelf als voldoende beschouwt, maar dat het slagen voor deze toets slechts samen met een aantal andere factoren de gewenste conclusie, dat de alledaagse psychologie een diepe theorie is, wettigt. Nadat Fodor nog een boete voor onduidelijkheid heeft betaald, mag hij die andere factoren noemen. Aan de andere kant staat het ons vrij de *relevantie* van de onwaarneembaarheidstoets als onderdeel van Fodors betoog te betwijfelen en een pad van het profiel in te slaan dat tot het vaststellen van een drogredelijke irrelevantie leidt (*ignoratio elenchi*).

Wij staan, *dames en heren*, allen voortdurend bloot aan een bombardement van overtuigingspogingen. Het is niet verstandig, en niet bevorderlijk voor onze overlevingskansen om ons in alle gevallen ook te laten overtuigen. Om het kaf van het koren te scheiden en waar nodig een weerwoord te hebben dienen we te beschikken over de nodige kennis en vaardigheden, waaronder technieken van *logische zelfverdediging* (om de titel van een bekend leerboek te gebruiken).²⁵ In het voorgaande hoop ik te hebben duidelijk gemaakt hoe de argumentatietheorie, met name de dialectische argumentatietheorie, kan bijdragen tot de ontwikkeling van deze technieken voor logische zelfverdediging. Ik zeg met nadruk: een bijdrage, want het is natuurlijk niet zo dat je eerst argumentatietheorie moet hebben bestudeerd om

te kunnen argumenteren, evenmin als taalgebruik pas op grond van bestudering van de taalkunde mogelijk zou zijn. We kunnen immers al spreken en we kunnen al argumenteren. Het is echter wel mogelijk via praktische oefeningen en theoretische reflectie op die oefeningen onze vaardigheid in het argumenteren en in het doorzien van zwakke of drogredelijke argumentaties te perfectioneren. Dit geldt zowel voor alledaagse, als voor politieke, als voor wetenschappelijke argumentaties. Natuurlijk, ook kennis van zaken is van groot belang, de argumentatie moet immers ergens over gaan. Maar een dialectische argumentatietheorie, welke ook kritisch is in die zin dat ze middelen verschaft voor logische zelfverdediging, is ook of juist van nut voor die partij in de discussie die wat betreft dossierkennis of kennis van het discussieonderwerp de mindere is. Voor een democratie, waarin iedereen eigenlijk over alles op redelijke wijze moet kunnen meepraten, lijkt mij een elementaire scholing in de argumentatietheorie daarom van wezenlijk belang.²⁶

Deze scholing zou al moeten plaats vinden in het basis- en middelbaar onderwijs bij de vakken Nederlands (waar wel degelijk al wat gebeurt, maar niet genoeg)²⁷ en Filosofie (waar logica en argumentatieleer in de nieuwe programma's moeten worden opgenomen).²⁸ Behalve de drogredenen moeten ook argumentatiestructuren, argumentatietypen, discussieregels en preciseringstechnieken aan de hand van praktische voorbeelden worden bestudeerd. Zolang dit op de scholen in onvoldoende mate gebeurt, moet het op de universiteit gebeuren, en dan liefst bij zoveel mogelijk studierichtingen. Voor studenten wijsbegeerte moeten deze onderwerpen verder theoretisch worden uitgediept. Zij moeten zich de vaardigheid eigen maken ingewikkelde wijsgerige argumentaties te doorzien, ook al geven niet alle als zodanig bekend staande wijsgeren altijd redenen voor hun beweringen.²⁹ Soms is het zelfs de vraag of ze wel iets beweren.³⁰

Nu ik het toch over de wijsbegeerte heb is het misschien goed uit te leggen waarom mijn leeropdracht als *wijsgerige* argumentatietheorie is omschreven. Wel, ik had een jaar de tijd om daarover na te denken, en nu kan ik het u wel vertellen. In ieder geval is duidelijk wat het niet moet betekenen: het is niet mijn bedoeling om als wijsgeer boven of buiten de argumentatietheorie zelf te staan en de voorwaarden van haar bestaan te achterhalen. Evert Willem Beth heeft al gewaarschuwd dat dit soort wijsgerige beschouwingen meestal uitgaat van opvattingen die het vak zelf net achter zich heeft gelaten.³¹ Het is zeker ook niet de bedoeling van het Groninger Universiteitsfonds

naast of achter de vakwetenschappelijke argumentatietheorie nog een heel ander *wijsgerig* vak te plaatsen waar op grond van verouderde inzichten diepzinnig kan worden gefilosofeerd. Wat is dan wel de bedoeling?

Het is nu eenmaal zo dat we hier met een interdisciplinair vak te maken hebben, een vak met bijdragen uit de linguïstiek, met name de taalbeheersing, de rechtswetenschap, de psychologie, de cognitiewetenschap en, ja, ook de filosofie, met name de formele logica zoals die binnen de wijsbegeerte wordt beoefend. Het adjectief "wijsgerige" in mijn leeropdracht duidt er eenvoudig op dat ik vanuit de wijsbegeerte, met name vanuit de logica, aan het onderwijs en het onderzoek in dit interdisciplinaire vak zal deelnemen.

Filosofisch-logische middelen kunnen op vele plaatsen worden ingezet. Bij kwesties als geldigheid en consistentie, maar ook bij de analyse van de verschillende taalgebonden drogredenen kunnen ze worden toegepast. Nieuwe ontwikkelingen in de logica verruimen deze toepassingsmogelijkheden nog.³² Niet in de laatste plaats is het logisch-filosofisch gereedschap van belang bij de constructie van formele dialoogmodellen.³³ Voorts hoop ik, en dat is dan een tweede betekenis van het adjectief "wijsgerig" in mijn leeropdracht, in het bijzonder aandacht te besteden aan verschijnselen die zich juist in *wijsgerige* argumentaties voordoen.

Het Groningse onderzoek op het gebied van de argumentatietheorie, wil een voortzetting zijn van het werk op dit terrein van Else Barth, emeritus hoogleraar van deze universiteit, wier werk van fundamenteel belang is voor de argumentatietheorie in Nederland en daarbuiten. Dit onderzoek omvat zowel formele als empirische componenten. Aan de formele kant (*formele dialoogtheorie*) willen we naast zuiver logisch onderzoek dat relevant is voor de argumentatietheorie, onderzoek doen naar de verdere uitbouw van dialoogprofielen en, uiteindelijk, van formele modellen voor kritische dialogen. Hierbij denk ik vooral aan een uitbouw met zetten die betrekking hebben op het preciseren en definiëren van de in de dialoog gebruikte termen, en met technieken voor het maken van tegenwerpingen en het uitvoeren van rolwisselingen, en natuurlijk met zetten voor een drogredenkritiek. Aan de empirische kant (*empirische logica*) willen wij, in het voetspoor van Maurice Finocchiaro's Galilei-onderzoek en Pier Smits Lenin-onderzoek, meer teksten met de huidige theoretische middelen onderzoeken, waarbij we ook deze middelen toetsen en aan de hand van de empirie verbeteren.³⁴ Ook willen we onze kennis

verdiepen over de gang van zaken bij het alledaags redeneren en de normen die daarbij impliciet erkend worden. Dit laatste onderzoek zal - volgens de huidige taakverdeling - in Amsterdam plaatsvinden, maar is ook voor de Groningse onderzoekers van groot belang. Voor al het genoemde onderzoek zijn inmiddels gespecificeerde plannen gemaakt.

Ten slotte dit: ieder vak dat met zijn tijd meegaat, heeft tegenwoordig zijn computationele variant en de argumentatietheorie is daarop geen uitzondering. Zo bestaat er al onderzoek naar de computationele ondersteuning van argumentatieprocessen in brede maatschappelijke discussies!³⁵ Ik hoop en verwacht dan ook dat over een aantal jaren hier een oratie zal worden gehouden door een pas benoemde hoogleraar in een nieuw specialisme, een specialisme dat trouwens nu al bestaat, maar nog weinig bekend is, de *computationele dialectiek*.

Mijnheer de rector magnificus, zeer gewaardeerde toehoorders,

Aan het einde van mijn rede gekomen zij het mij vergund enige woorden van waardering en vertrouwen uit te spreken.

De *Stichting Groninger Universiteitsfonds* ben ik zeer erkentelijk, ten eerste voor het instellen van een leerstoel in de Wijsgerige Argumentatietheorie, waarmee zij niet alleen onze Rijksuniversiteit, en meer in het bijzonder de Faculteit der Wijsbegeerte, maar ook de beoefening van de argumentatietheorie in Nederland een grote dienst heeft bewezen; ten tweede betreft mijn erkentelijkheid jegens de Stichting, en meer in het bijzonder jegens de Raad van Toezicht van de Stichting, de door haar gerealiseerde benoeming. Of ook daarmee de argumentatietheorie in Nederland een grote dienst is bewezen zal nog moeten blijken. Maar ik zal mijn best doen het in mij gestelde vertrouwen niet te beschamen.

Mijne dames en heren bestuurders van deze Universiteit en van de Faculteit der Wijsbegeerte en gij allen die door uw inspanningen in commissies of anderszins hebt bijgedragen aan het totstandkomen van, en de vervulling van, de leerstoel Wijsgerige Argumentatietheorie, hartelijk, hartelijk dank. Zonder uw inspanningen was immers niets van dit alles totstandgekomen.

Dank ben ik ook verschuldigd aan de velen die mij in de logica en de argumentatietheorie wegwijzen hebben gemaakt. Ik kan ze hier niet allen noemen, maar wil toch in het bijzonder mijn dank uitspreken aan één van hen: mijn promotor, professor Else Barth, die van doorslaggevende invloed is geweest op zowel mijn wetenschappelijke als mijn persoonlijke ontwikkeling.

Zeer gewaardeerde collega's van de "Ko Wah"-Groep, een niet onaanzienlijk deel van mijn opvoeding in het land van de argumentatie heb ik aan u te danken. Ik hoop dat wij onze bijeenkomsten, die door omstandigheden onderbroken zijn, spoedig weer zullen hervatten.

Zeer gewaardeerde collega's pragma-dialectici van de Vakgroep Taalbeheersing aan de Universiteit van Amsterdam, ik zeg u dank voor een goede samenwerking in vele ondernemingen en voor uw gastvrijheid bij vele gelegenheden. Alleen al vanwege haar omvang staat uw afdeling bij ons in Groningen bekend als "het hoofdbureau". In het algemeen maken wij uitsluitend gebruik van door het hoofdbureau gesanctioneerde argumentaties, maar zo nodig aarzelen we niet een kritische discussie aan te gaan! Ik hoop en verwacht met u de wetenschappelijke samenwerking voort te zetten, waarbij we ook onze projectaanvragen op elkaar zullen blijven afstellen.

Zeer gewaardeerde wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke medewerkers van de Faculteit der Wijsbegeerte, de bij ons als normaal ervaren goede verstandhouding en vlotte samenwerking hebben gemaakt dat ik van mijn komst naar Groningen, nu acht jaar geleden, nooit spijt heb gehad.

Zeer gewaardeerde collega's van de Vakgroep Wetenschapsfilosofie, Logica en Kentheorie en van de Promotieclub Cognitieve Patronen, hooggeleerde Kuipers, beste Theo, nu, drie jaar na oprichting, durf ik onze vakgroep best een succes te noemen. De argumentatietheorie heeft er een goed onderkomen. De wetenschappelijke samenwerking in de promotieclub, waarmee het ideaal van een Centrale Interfaculteit op ons terrein wordt hoog gehouden, ervaar ik als bijzonder inspirerend.

Dames en heren promovendi en aspirant-promovendi, uitsluitend met uw hulp, inzet en enthousiasme kunnen we er in slagen het eerder geschetste onderzoeksprogramma te realiseren. Aan vertrouwen mijnerzijds ontbreekt het niet.

Dames en heren studenten, u bent natuurlijk allen van harte welkom om in onze vakgroep te komen afstuderen: bijvoorbeeld op een al dan niet formeel argumentatietheoretisch onderwerp. Ook als u dat tot vandaag nog niet van plan was. Maar ook zij die op andere gebieden willen afstuderen kunnen via de derdejaarscursussen en via begeleiding bij leeronderzoek of scriptie de argumentatietheorie bij hun onderwerp betrekken. Ik hoop dat velen van u van deze mogelijkheden gebruik zullen maken.

Zeer gewaardeerde toehoorders, u wil ik allen hartelijk danken voor uw komst en uw aandacht.

Eén verzoek: stelt u zich straks niet op in een lange rij, maar bezoekt u op uw gemak de receptie en komt mij begroeten wanneer u dat het beste uitkomt.

Ik heb gezegd.

Noten

1. *NRC-Handelsblad*, 11 september 1995. Chirac wordt als volgt geciteerd:
 - "Als het hen echt ging om afkeer van kernproeven dan zouden ze zelf toch geen uranium meer verkopen?"
 - "De Australiërs en Nieuw-Zeelanders kunnen gewoon niet uitstaan dat wij in het Stille Zuidzee-gebied zitten. Zij willen dat wij vertrekken en het gebied rustig aan hen overlaten."
 - Hij haalde fel uit tegen deze landen "die ons de les willen lezen en zich zelf niets aantrekken van arme landen in de eigen regio." Volgens Chirac is het waar dat in Frans Polynesië een onwenselijke maatschappelijke tweedeling bestaat, maar het levenspeil is er over het algemeen hoger dan in Nieuw-Zeeland en Australië.
2. *L.c.:*
 - De president waarschuwde die landen voor een eventuele handelsboycot. Frankrijk zou niet terugschrikken voor represailles en heeft er "geen moeite mee zo nodig elders uranium te kopen".
3. *NRC-Handelsblad*, 11 juni 1996:
 - Tijdens de ministerraad van gisteren werd duidelijk dat aan beide kanten van het Kanaal nog altijd met een geheel andere blik naar de crisis wordt gekeken. Terwijl Groot-Brittannië stelt dat de obstructiepolitiek een juist antwoord is op het exportverbod, omdat er geen wetenschappelijk bewijs is dat de gekke-koeienziekte op mensen overdraagbaar is en er dus politieke argumenten aan het exportverbod ten grondslag liggen, argumenteren de overige veertien en de Europese Commissie dat er ook geen bewijs is dat de ziekte niet overdraagbaar is. Zij vinden dat de Britten een probleem hebben gecreëerd, te weinig doen om het op te lossen en nu de Europese Unie in 'gijzeling' houden.
4. Dit voorbeeld is een vereenvoudigde versie van een concreet geval van *a contrario*-argumentatie dat door Henrike Jansen is geanalyseerd in haar artikel "De beoordeling van *a contrario*-argumentatie in pragma-dialectisch perspectief," *Taalbeheersing* 18 (3), 1996, 240-54, zie blz. 247:

- Volgens artikel 6 van de Vreemdelingenwet (Vw.) mag aan vreemdelingen met een geldige verblijfstitel de toegang tot Nederland niet worden ontzegd:

Toegang tot Nederland hebben vreemdelingen aan wie het krachtens een der bepalingen van de artikelen 8-10 is toegestaan in het land te verblijven en die voldoen aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur vastgestelde vereisten ten aanzien van het bezit van een document voor grensoverschrijding.

De Procureur-Generaal van het Hof leidt daar *a contrario* uit af dat aan andere vreemdelingen de toegang dus moet worden geweigerd.

Terecht wijst Henrike Jansen erop dat een correcte *a contrario*-redenering in dit geval slechts tot de conclusie kan leiden dat aan andere vreemdelingen de toegang *mag* worden geweigerd. In bovenstaande vereenvoudigde versie heb ik me tot deze zwakkere conclusie beperkt.

5. Ralph H. Johnson, "The Blaze of Her Splendors: Suggestions about Revitalizing Fallacy Theory," *Argumentation* 1 (3), 1987, 239-53.
6. Charles L. Hamblin, *Fallacies*, Londen: Methuen, 1970. Herdrukt bij Vale Press: Newport News, Virginia, 1986. Het citaat is door mij vertaald. De oorspronkelijke versie is te vinden op blz. 12 van bovengenoemd werk en luidt:
 - And what we find in most cases, I think it should be admitted, is as debased, worn-out and dogmatic a treatment as could be imagined - incredibly tradition-bound, yet lacking in logic and in historical sense alike, and almost without connection to anything else in modern Logic at all.
7. Hierbij denk ik in de eerste plaats aan de vele publicaties van Douglas Walton en John Woods, zie John Woods en Douglas N. Walton, *Fallacies: Selected Papers 1972-1982*, Dordrecht en Providence RI: Foris, 1989, maar ook aan Else M. Barth en Jo L. Martens, "Argumentum ad hominem: From Chaos to Formal Dialectic: The Method of Dialogue-Tableaus as a Tool in the Theory of Fallacy," *Logique et analyse, nouvelle série, 20e année* 1977, 76-96.

8. John Woods, "Who Cares about the Fallacies?" In: Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, J. Anthony Blair en Charles A. Willard (red.), *Argumentation Illuminated*, Amsterdam: Stichting Internationaal Centrum voor de Studie van Argumentatie en Taalbeheersing (SICSAT), 1992, blz. 23-48, zie met name blz. 31. Dit artikel bevat Woods' *keynote address* op de *Second International Conference on Argumentation*, Amsterdam, 19-22 juni 1990.
9. De termen drogredelijk en drogredelijkheid als Nederlandse vertalingen voor "fallacious" en "fallaciousness" dank ik aan Else de Jonge
10. De Griekse naam van deze drogreden luidt: *para to hepomenon* (samenhangend met dat wat volgt, het consequent). Het is de elfde van Aristoteles' dertien drogredenen uit zijn *De Sophisticis Elenchis* ("Over sofistieke weerleggingen"), de oudste systematische tekst over drogredenen.
11. De *De Sophisticis Elenchis* levert vijf voorbeelden van de consequentdrogreden, waarvan het eerste (het honing-voorbeeld) en het derde (het echtbreker-voorbeeld) in de rede zijn opgenomen. Het tweede voorbeeld is, anders dan deze twee voorbeelden, niet gebaseerd op een kentekenrelatie maar op een oorzakelijkheidsrelatie:

*Als het regent wordt de aarde nat. De aarde is nat.
Dus het heeft geregend.*

Maar misschien heeft het niet geregend en is de grond nat geworden door de dauw. Voorts krijgt de eleatische filosoof Melissus van Samos (die leefde rond 440 v. C.) er van Aristoteles van langs, omdat hij zich aan deze drogreden zou hebben schuldig gemaakt. Zijn redenering om te bewijzen dat het heelal in de tijd, althans naar het verleden toe, onbegrensd (*apeiron*) is, zou er volgens Aristoteles zo uitzien (het vierde voorbeeld):

Wat ontstaat, is uit een begin ontstaan. Het heelal echter is niet ontstaan (immers, uit wat niet is, kan niets ontstaan). Dus heeft het heelal geen begin (en derhalve is het heelal onbegrensd).

Volgens Aristoteles schort hier iets aan: zelfs als alles wat ontstaat een begin heeft, dan nog volgt nog niet dat omgekeerd alles

wat een begin heeft, is ontstaan. Ook al zou de uitspraak "alles wat een begin heeft, is ontstaan" op zichzelf aanvaardbaar zijn, dan nog vormt het aanvankelijke uitgangspunt dat alles wat ontstaat een begin heeft, hiervoor geen goede bewijsgrond. Evenmin, aldus Aristoteles, als je uit het gegeven dat wie koorts heeft, het warm heeft, kunt afleiden dat wie het warm heeft koorts moet hebben (het vijfde voorbeeld). Het vierde voorbeeld maakt duidelijk dat niet alleen de *bevestiging van het consequent*, maar ook de *ontkenning van het antecedent* onder de consequentdrogreden valt. Het commentaar op dit voorbeeld laat evenals het vijfde voorbeeld zien dat dit ook geldt voor het omkeren van een gegeneraliseerde voorwaardelijke bewering. Uit de voorbeelden blijkt ook dat de drogreden niet beperkt blijft tot het toepassen van een ongeldige redeneervorm uit de propositiologica. Hieronder volgt een vertaling van de tekst waaraan de voorbeelden zijn ontleend:

- De weerlegging samenhangend met dat wat volgt (consequentdrogreden) werkt doordat men denkt dat de gevolgrelatie omkeerbaar is. Want telkens wanneer geldt dat als het eerste er is, noodzakelijkerwijs het tweede er is, denkt men dat ook wanneer het tweede er is, het eerste er moet zijn. En hieruit komen de begoochelingen voort bij onze op zintuiglijke waarneming gebaseerde opvattingen. Want vaak wordt gal voor honing gehouden, omdat honing steeds een gele kleur in zijn gevolg heeft. En omdat het nu eenmaal zo is dat de aarde nat is, als het geregend heeft, nemen we, steeds als de aarde nat is, aan dat het geregend heeft. Maar dat hoeft niet. Bij retorische argumentaties zijn de bewijzen die op aanwijzingen berusten op zo een omdraaiing gebaseerd. Want als men wil bewijzen dat iemand een echtbreker is, wijst men op wat volgt: dat hij fraai is uitgedost of dat men hem 's nachts ziet rondzwerven. Maar die dingen gaan voor veel mensen op, terwijl het ten laste gelegde niet opgaat. Zo ook bij deductieve argumentaties, zoals de redenering van Melissos dat het heelal onbegrensd is, aangenomen dat het heelal niet ontstaan is (want uit wat niet is, kan niets ontstaan) en dat wat ontstaan is, uit een begin moet zijn ontstaan. Als het heelal dus niet ontstaan is, heeft het geen begin, zodat het onbegrensd is. Maar dat hoeft niet zo te zijn; want als al wat ontstaan is een begin heeft, hoeft nog niet al wat een begin heeft te zijn ontstaan, even-

min als geldt dat wanneer al wie koorts heeft het warm heeft, ook al wie het warm heeft koorts moet hebben. (*De Soph. El.* 5, 167b1-20, vertaling ECWK, met dank aan Pieter Sjoerd Hasper.)

12. Jerry A. Fodor, *Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind*, 2e dr., Cambridge MA en Londen: The MIT Press, 1988 [1987]. Het citaat is door mij vertaald. De oorspronkelijke versie is te vinden op blz. 7:
 - It is a deep fact about the world that the most powerful etiological generalizations hold of unobservable causes. Such facts shape our science (they'd better!). It is thus a test of the depth of a theory that many of its generalizations subsume interactions among unobservables. [...] Commonsense psychology [...] passes the test.
13. Zie bijv. Peter Jan Schellens, *Redelijke argumenten: Een onderzoek naar normen voor kritische lezers*, proefschrift, Rijksuniversiteit te Utrecht, 1985, par. 5.5, i.h.b. blz. 109 waar criteria worden voorgesteld voor de redelijkheid van argumentaties van gevolg naar oorzaak en van tekenargumentaties.
14. Zie Noot 4.
15. Vgl. Hamblin, l.c. (cursivering onveranderd) :
 - A fallacious argument, as almost every account from Aristotle onwards tells you, is one that *seems to be valid but is not so*.
16. Bij de drogreden van de strikvraag (de laatste in de lijst van Aristoteles) is het nog erger, want nu gaat het om een vraag en niet om een uitspraak, dus ook niet om een redenering, want een redenering bestaat uit uitspraken. Als er bij de strikvraag geen sprake is van een redenering, kan er ook geen sprake zijn van een ongeldige redenering en dus volgens de traditionele definitie ook niet van een drogreden. In Hamblins woorden (o.c., blz. 39, cursivering onveranderd):
 - A fallacy we must repeat, is an *invalid argument*; and a man who asks a misleading question can hardly be said to have argued, validly or invalidly, for anything at all. Where are his premises and what is his conclusion?

Ook bij *ad baculum* (dreigementen in plaats van argumenten) is soms helemaal geen redenering te vinden.
17. Anders kan beter een andere term worden gekozen. Een definitie als: "een drogreden is een leugentje om bestwil" voldoet daarom niet. Wie alleen op deze eis let, belandt bij een contem-

poraine *lexicale definitie*, dat is: een zo nauwkeurig mogelijke beschrijving van het bestaande woordgebruik. Voor argumentatietheoretische doeleinden is echter niet alleen het huidige algemeen voorkomende woordgebruik relevant, minstens even belangrijk is het aansluiting te vinden bij de ontwikkeling van het drogredenbegrip door de eeuwen heen. Zo kom ik tot het tweede criterium.

18. Een bruikbare definitie mag zich niet beperken tot enkelvoudige gevolgtrekkingen en tot logische (on)geldigheid, maar moet ook rekening houden met drogredenen die slechts gedefinieerd kunnen worden onder verwijzing naar complexe argumentatiestructuren, zoals ketens van gevolgtrekkingen, of onder verwijzing naar een discussiecontext (zie Hamblin, o.c., Hst. 8: *Formal Dialectic*). Dit kun je natuurlijk bereiken door de definitie heel ruim te nemen, bijvoorbeeld:

Een drogreden is een gebrek, fout of vergrijp in redenering, discussie of betoog, van een type dat belangrijk genoeg is om onze aandacht te verdienen.

Als voorlopige begrenzing van het onderwerp heeft deze definitie zo zijn verdienste: u weet nu tenminste over wat voor soort dingen de spreker of schrijver het zo ongeveer heeft. Maar ze is ook wat ijl en weinig stimulerend. Vandaar het derde criterium.

19. Hier rijst de vraag naar wat voor soort definitie we op zoek zijn. De eerste twee criteria wijzen op een *lexicale* (gebruiksbeschrijvende) definitie, het laatste criterium duidt eerder op een *stipulatieve* (gebruiksvoorschrijvende) definitie. Gelukkig sluit het een het ander niet uit. Een definitie kan ook *stipulatief-lexicaal* zijn. De essentiële voorwaarde voor de taalhandeling 'stipulatief-lexicaal definiëren' wordt door Erik Viskil in zijn *Definiëren: Een bijdrage tot de theorievorming over het opstellen van definities* (proefschrift, Universiteit van Amsterdam), Amsterdam: IFOTT, 1994, op blz. 158 als volgt geformuleerd:

- Het uitvoeren van de taalhandeling T geldt als een beschrijving van de betekenis waarin taalgebruikers een woord of een woordgroep gebruiken, die de strekking heeft van een vastlegging van deze betekenis voor het taalgebruik van de spreker of schrijver, die ten doel heeft deze betekenis voor de luisteraar of lezer duidelijk(er) te maken.

Definities worden door Viskil onderscheiden van methodologische beweringen in de zin van Rupert Crawshay-Williams, bijvoorbeeld: met het oog op doel D kan onder "drogreden" het beste XYZ worden verstaan (vgl. o.c., blz.163-64) . Er is echter een nauw verband tussen de twee omdat de rechtvaardiging van een definitie grotendeels neerkomt op de rechtvaardiging van zo een methodologische bewering. Vgl. ook Rupert Crawshay-Williams, *Methods and Criteria of Reasoning: An Inquiry into the Structure of Controversy*, Londen: Routledge and Kegan Paul, 1957.

20. De pragma-dialectische opvatting is door mij in een definitie samengevat. Vgl. Frans H. van Eemeren en Rob Grootendorst, *Regels voor redelijke discussies: Een bijdrage tot de theoretische analyse van argumentatie ter oplossing van geschillen*, proefschrift, Universiteit van Amsterdam, 1982, Hst. 10, i.h.b. blz. 402 (cursivering onveranderd):

- Elke overtreding die tot gevolg heeft of kan hebben dat de oplossing van een geschil bemoeilijkt of zelfs verhinderd wordt, zullen we [...] als een *drogreden* opvatten.

Vgl. ook Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst en Tjark Kruijer, *Argumentatieleer 2: Drogredenen*, Groningen: Wolters-Noordhoff, 1986, blz. 11-16, i.h.b. blz. 15, en Frans H. van Eemeren en Rob Grootendorst, *Argumentation, Communication, and Fallacies: A Pragma-Dialectical Perspective*, Hillsdale NJ, Hove en Londen: Lawrence Erlbaum, 1992, blz.102-6, i.h.b. blz. 104:

- Any infringement of a discussion rule, whichever party commits it and at whatever stage in the discussion, is a possible threat to the resolution of a dispute and must therefore be regarded as an incorrect discussion move. Fallacies are analyzed as such incorrect discussion moves in which a discussion rule has been violated.

21. Als voorbeeld van een criticus noem ik Michael J. Wreen, "Look, Ma! No Frans!," *Pragmatics & Cognition* 2 (2), 1994, 285-306.
22. Overhaaste generalisatie (*secundum quid*) wordt in de pragma-dialectische theorie beschreven als een voorbeeld van het incorrect toepassen van een argumentatieschema voor (inductieve) generalisatie. Het is een drogreden die begaan wordt door de protagonist. Een onderscheid tussen expliciete en impliciete discussies wordt daarbij niet gemaakt. Zie *Argumentatieleer 2: Drogredenen*, blz. 117 en blz. 188 en *Argumentation, Communication and*

Fallacies, blz.165 en 214. Het is niet plausibel dat aan het toepassen van een schema voor generalisering bij een expliciete discussie even zware eisen gesteld moeten worden als bij een geschreven betoog (impliciete discussie). Als de protagonist in een expliciete discussie onvoldoende of niet-representatieve voorbeelden geeft, dan kan de antagonist om meer of betere voorbeelden vragen. Als de antagonist dat nalaat, is er dan niet eerder sprake van een drogreden van deze antagonist dan van de protagonist? Een nadere uitwerking van ieders verantwoordelijkheid in de discussie kan aan deze bezwaren tegemoet komen.

23. De tien regels zijn te vinden in *Argumentatieleer 2: Drogredenen*, blz. 183, evenals in *Argumentation, Communication, and Fallacies*, blz. 208-9.
24. Dialoogprofielen zijn toegepast door Douglas N. Walton bij de analyse van de strikvraag, "Ben je opgehouden je vrouw te slaan?" in zijn *Question-Reply Argumentation*, New York: Greenwood Press, 1989, blz. 68, 69 (ook in *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, blz. 37, 38). Zie voorts van mijn hand de artikelen "So What? Profiles for Relevance Criticism in Persuasion Dialogue," *Argumentation* 6 (2), 271-83 en "Can We Ever Pin One Down to a Formal Fallacy?", in: Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, J. Anthony Blair en Charles A. Willard (red.), *Proceedings of the Third ISSA Conference on Argumentation (University of Amsterdam, June 21-24, 1994), II: Analysis and Evaluation*, Amsterdam: Sic Sat, International Centre for the Study of Argumentation, 1995, blz. 333-344, ook in: T.A.F. Kuipers en A.R. Mackor (red.), *Cognitive Patterns in Science and Common Sense: Groningen Studies in Philosophy of Science, Logic, and Epistemology*, Amsterdam en Atlanta GA: Rodopi, 1995, blz. 151-164 en in: Johan van Benthem, Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst en Frank Veltman (red.), *Logic and Argumentation*, Amsterdam, etc.: North-Holland, 1996, blz. 129-141.
25. Ralph H. Johnson en J. Anthony Blair, *Logical Self-Defense*, 3e dr., Toronto, etc.: McGraw-Hill Ryerson, 1993 [1e dr. 1977]. Uit de inleiding bij de tweede druk, 1983, blz. xiii:
 - As citizens we are constantly being offered persuasive rhetoric from a multitude of directions. Pick up any newspaper or magazine, turn on the radio or TV, or check the mail that comes to your door. The teachers' union, the school board, the city

council, irate taxpayers, all are trying to gain your support for higher salaries, lower salaries; a strike, back-to-work legislation; city core redevelopment, rezoning for a suburban shopping mall. Walkathons want you to walk, bikeathons want you to bike, ...

26. Een elementaire scholing in de argumentatietheorie voor iedereen heeft een speciale emancipatorische waarde, want geeft ook de partij met minder kennis van zaken middelen om zwakke of drogredelijke argumentaties te doorzien en daarop kritiek uit te oefenen. Zij draagt op die manier bij tot het democratisch gehalte en de sociale cohesie van de maatschappij.

Er is geen enkele reden waarom niet al op de basisschool expliciet aandacht geschonken zou worden aan standpunten en argumenten. Kinderen kunnen immers al argumenteren en het argumentatie-onderwijs sluit dus mooi aan bij een bestaande praktijk. De hoofdschotel kan echter beter in de basisvorming (de nieuwe algemene onderbouw van het voortgezet onderwijs) worden ondergebracht. Niet pas in de bovenbouw van bijv. havo en vwo, want dan komt alleen een bepaalde groep ermee in aanraking. Helaas heeft de argumentatievaardigheid bij de kerndoelen van de basisvorming (Besluit kerndoelen en adviestabel basisvorming, AMvB 6 april 1993, Staatsblad 208) geen prominente plaats, al is er een algemeen kerndoel dat men een standpunt moet kunnen verwoorden en beargumenteren en wordt bij Nederlands hier en daar iets vermeld dat met argumentatietheorie in verband kan worden gebracht. De kerndoelen Nederlands sluiten een verdere ontwikkeling waarbij argumentatie meer nadruk krijgt (zoals eerder voorgesteld door Gert Rijlaarsdam, *Basisvorming Nederlands*, Leiden: Stenfert Kroese en Martinus Nijhoff, 1989) ook niet uit en dat is een ontwikkeling die ik zou willen bepleiten. Het onderwijs dient praktisch gericht te zijn en zowel mondeling (discussiëren) als schriftelijk taalgebruik te omvatten. Het belang van de argumentatievaardigheid strekt verder dan dat van de beheersing van de Nederlandse taal: waar mogelijk zou dus samenwerking gezocht moeten worden met andere vakken waarbij praktische oefeningen in het discussiëren en argumenteren een rol spelen (geschiedenis, biologie, klassieke vorming, enz.).

27. Zie Ron J. Oostdam, *Argumentatie in de peiling: Aanbod- en prestatiepeiling van argumentatievaardigheden in het voortgezet on-*

derwijs, proefschrift, Universiteit van Amsterdam, 1991. In de afsluitende discussie (Hst. 9) constateert Ron Oostdam dat wel in veel schoolboeken leerstof voor argumentatie is opgenomen, maar dat schoolboeken voor lbo en mavo slechts op zeer elementair niveau enige aandacht aan argumentatie besteden (blz. 152). Bovendien verschilt de mate waarin de leerstof wordt doorgewerkt per docent en per methode:

- Gemiddeld werkt ruim de helft van de docenten de opgenomen leerstof argumentatie in schoolboeken gedeeltelijk of geheel door. (blz. 153)

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de beheersing van argumentatievaardigheden te wensen over laat:

- Uit de resultaten van de prestatiepeiling blijkt dat bepaalde receptieve en produktieve argumentatievaardigheden in onvoldoende mate worden beheerst door grote groepen leerlingen. (blz. 157)

De auteur concludeert dat er aanleiding is voor het invoeren van een vakonderdeel argumentatieleer in het moedertaalonderwijs en bespreekt vervolgens de praktische problemen die dit in de weg staan.

28. Het vak filosofie komt in de basisvorming niet voor en kan dus niet op dezelfde wijze als het vak Nederlands een bijdrage leveren aan de elementaire scholing in de argumentatieleer voor alle burgers. Het vak biedt een deel van de leerlingen de mogelijkheid om zich verder in argumentatie te verdiepen. Ook dit is van belang voor het instandhouden van een sterke argumentatiecultuur die de democratie kan ondersteunen. Maar wil het vak filosofie, bijvoorbeeld als kernvak van de bovenbouw, deze missie kunnen vervullen, dan zullen toch eerst de argumentatietheorie en de logica in de programmavoorstellen voor dat kernvak moeten worden opgenomen!
29. Al is sinds Thales het geven van redenen voor beweringen kenmerkend voor de wijsbegeerte, en mag men bij wijsgerige litteratuur zulks verwachten, toch komt men er niet bij alle grote filosofen mee uit de voeten. Over Georg W. F. Hegel bijvoorbeeld schrijft Theodor W. Adorno in *Skoteinos oder wie zu lesen sei*, een van zijn drie Hegelopstellen uit 1963, ook te vinden in de *Gesammelte Schriften V: Zur Metakritik der Erkenntnistheorie: Drei Studien zu Hegel*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1971, blz. 369-70:

- Verstehen läßt er [Hegel] darum sich nur, wenn man die Einzelanalysen nicht als Argumentationen, sondern als Deskriptionen von "Sinnesimplikaten" liest. [...] Hegel mißtraut dem Argument tief und mit Recht. Primär weiß der Dialektiker, was später Simmel wiederentdeckte: daß, was argumentativ bleibt, dadurch stets der Widerlegung sich exponiert. Darum enttäuscht Hegel notwendig die Suche nach dem Argument. Schon die Frage nach dem Warum, die der ungewaffnete Leser häufig an Hegelsche Übergänge und Folgerungen zu richten sich bemüht fühlt, wo andere Möglichkeiten als die von ihm ventilierten offen dünken, ist unangemessen. [...] Das Ideal ist nichtargumentatives Denken [...] Thesen gibt es sowenig wie Argumente. [...] Hegel kann nur assoziativ gelesen werden.

Of neem Ludwig Wittgenstein die in het voorwoord van het *Tractatus logico-philosophicus* / *Logisch-philosophische Abhandlung* (1921) het zoeken naar overtuigende argumenten in zijn werk als volgt ontmoedigt:

- Dieses Buch wird vielleicht nur der verstehen, der die Gedanken, die darin ausgedrückt sind - oder doch ähnliche Gedanken - schon selbst einmal gedacht hat.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat in dat boekje meer raadsels dan argumenten te vinden zijn, zodat de commentaren tien keer zo dik zijn als het werk zelf.

30. Martin Heidegger, *Sein und Zeit I*, Halle, 1927.
31. Als een vak X-ologie een revolutie doormaakt die op grote weerstanden stuit, dan ontstaat er naast het vak X-ologie alras een wijsgerige subdiscipline: de filosofische X-ologie. Bij nadere beschouwing blijken dan in de filosofische X-ologie die opvattingen voort te bestaan die door de vakwetenschappers net zijn prijsgegeven. Zie Evert W. Beth, *Door wetenschap tot wijsheid: verzamelde wijsgerige studiën*, Assen: Van Gorcum, 1964, blz. 33 en blz. 38.
32. Voor de toenadering tussen (formele) logica en argumentatietheorie vgl. Johan van Benthem, Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst en Frank Veltman (red.), *Logic and Argumentation*, Amsterdam, etc., North-Holland, 1996 (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, *Verh., Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks*, 170).

33. Vgl. Else M. Barth en Erik C. W. Krabbe, *From Axiom to Dialogue: A Philosophical Study of Logics and Argumentation*, Berlijn en New York, Walter de Gruyter, 1982 en Douglas N. Walton en Erik C. W. Krabbe, *Commitment in Dialogue: Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*, Albany, NY: State University of New York Press, 1995.
34. Maurice A. Finocchiaro, *Galileo and the Art of Reasoning: Rhetorical Foundations of Logic and Scientific Method*, Dordrecht, etc.: Reidel, 1980; Pier A. Smit, *Lenins politieke logica: Een analyse van zijn polemieken, voorstellingswereld, politieke tactieken en strategieën*, proefschrift, Katholieke Universiteit Brabant, 1996.
35. "The Zeno Argumentation Framework" van Thomas Gordon en Nikos Karacapilides, gepresenteerd op de *Workshop Computational Dialectics: Models of Argumentation, Negotiation, and Decision Making*, onderdeel van de *International Conference on Formal and Applied Practical Reasoning*, Bonn, 3-7 juni 1996. Artikelen beschikbaar onder:
<http://nathan.gmd.de/projects/zeno/fapr/programme-htm/>.

Voor wie er meer van wil weten

- Frans H. van Eemeren en Rob Grootendorst, *Dat heeft u mij niet horen zeggen: drogredenen van A tot Z*, Amsterdam en Antwerpen: uitgeverij Contact, 1992. Een verzameling praktijkvoorbeelden met toelichting. Voor jong en oud.
- Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst en Francisca Snoeck Henkemans, *Argumentatie: Inleiding in het analyseren, beoordelen en presenteren van betogen*, Groningen: Wolters-Noordhoff, 1995. Een eerste inleiding in de argumentatietheorie. Bevat twee hoofdstukken over drogredenen.
- Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst en Francisca Snoeck Henkemans, etc., *Fundamentals of Argumentation Theory: A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1996. Een stevig overzichtswerk met hoofdstukken door een elftal auteurs. De Nederlandse vertaling verschijnt in 1997 bij Martinus Nijhoff.
- Hans V. Hansen en Robert C. Pinto, *Fallacies: Classical and Contemporary Readings*, University Park PA: The Pennsylvania University Press, 1995. Selecties vanaf Aristoteles, maar ook speciaal voor deze uitgave geschreven bijdragen.
- Douglas N. Walton, *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*, Cambridge, etc.: Cambridge University Press, 1989. Over al dan niet vermeende drogredenen.